

AKADEMİK-US

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi

e-ISSN: 2602-3253

Kitap Değerlendirmesi / Book Review, Haziran 2022, 5/2, 63-65

Geliş Tarihi: 25.11.2021 Kabul Tarihi: 22.06.2022

Er-Reddu ale'z-Zenâdîka ve'l-Cehmiyye, Zındıklara ve Cehmiyye'ye Reddiye, Ahmed Bin Hanbel,
(Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020, 134 sf.)

Refusal to the Heretics and the Jahmiyya, by Ahmed B. Hanbel (Ankara: Ankara Okulu Yayınları,
2020)

Değerlendiren / Reviewed by

Muhammet AYDIN

Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
Assistant. Prof. Gumushane University, Faculty of Theology, Department History of Islamic
Sects

Gümüşhane/Türkiye

maydin@gumushane.edu.tr ORCID orcid.org 0000-0002-0099-9024

Tanıtımını yaptığımız bu çalışma, editörlüğünü Mehmet Evkuran'ın yaptığı, çeviri ve dipnot bilgilerini Yunus Öztürk'ün üstlendiği, Ahmed bin Hanbel'in kaleme aldığı er-Reddu Ale'z-Zenâdîka ve'l-Cehmiyye adlı eseridir. Bu çalışma Kelâm klasikleri dizisinin ilk yapımı olarak yayımlanmıştır ve bu seri uygun bir takvimle okurların istifadesine sunulacaktır. Editöre göre bu proje temelde İslam kelâm geleneğinin doğru tanınması ve tanıtılması amacını gütmektedir. Ancak burada hayati bir noktaya dikkat edilmelidir. "Gelenek üzerine araştırmaların yoğunlaştığı her dönemde içinde yaşadığımız süreç de içinde olmak üzere, klasik metinleri doğru anlama ve yorumlama çabasının sağlam bir zeminde ve yönde ilerlemesi için metinlerin, ideolojik ve mezhebi aşırı okumalardan uzak biçimde kendi bütünlükleri ve doğrallıkları içinde anlaşılması önemlidir."¹ Bu eser, kendinden sonraki geleneğin bir başvuru ve temel dayanağı olması itibarıyla Hanbeli geleneğin kelâmî konulardaki tavırlarını harekete geçiren diyalektik metinlerin ilklerindedir.²

Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci kısım, kimlikleri hakkında belirli bir bilgi bulunmayan Zındık³ grubunun Kur'an hakkındaki bazı iddialarına, Ahmed b. Hanbel'in ifadesiyle şüphelerine, büyük

¹ Câbirî de benzer şekilde İslam düşüncesinin gelişmesi problemini *epistemolojik kopma* olgusu çerçevesinde ele almamız gerektiğini düşünmektedir. "Modern İslami rönensans projesinin geçmişle ilişkiyi koparma değil, geçmişi canlandırma temeline dayandığını bildiğimizde bu gereklilik kendisini daha güçlü bir şekilde dayatmaktadır. İslam, geçmişi tamamen reddetme ve onunla ilişkileri koparma esasını üzerine dayanmamakta aksine insanları İbrahim'in dinine döndürmek amacıyla onları tashih etme temeli üzerine yapılanmaktadır." el-Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap-İslam Aklının Oluşumu*. çev. İbrahim Akbaba. İstanbul: Kitabevi Yay., 2000, s. 51.

² Yunus Öztürk, eserin giriş kısmı, *er-Reddu Ale'z-Zenâdîka ve'l-Cehmiyye*, Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2020, s. 10.

³ "İslami kaynaklara göre zındıklar âlemin kâdimini benimseyip Allah'ın birliğine ve ahirete inanmazlar. İslami çevrelerde söz ve davranışlarından şüphe edilen kimseye bir nevi mürted manasında zındık denilmiştir." Topaloğlu, Bekir ve Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yayınları, 2010, 348.

oranda açıklama ve eleştiri üzerinden kurgulanmış bir içeriğe sahiptir. Burada özellikle Kur'an'da farklı surelerde yer alan bazı ayetlerin zındık grubu tarafından Kur'an'ın kendi içinde çelişkilerle dolu olduğuna yönelik iddiaları cevaplanmaktadır. İkinci kısım ise Cehm b. Safvan ve Cehmiyye'nin kelâmi problemlere yaklaşımlarına, özellikle Kur'an'ın mahlûk olduğuna, ruyetullahın mümkün olmadığına, Allah'ın her yerde olduğuna dair iddialarına, bu iddiaları için ileri sürdükleri akli ve nakli delillere yönelik kapsamlı bir eleştiridir. (Ahmed b. Hanbel, 2020, 15).

Eserin birinci kısmında zındık gruba ait toplam 22 iddia ve bunlara yönelik cevaplar yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel, zındıkların iddialarını büyük oranda müteşâbih konusu ile ilişkilendirmektedir. Diğer kısımda ise Cehm ve Cehmiyye'nin eleştirildiği konu başlıklarına baktığımızda, burada da 20 iddianın ele alındığı görülmektedir. Bu iddiaların büyük bir kısmı birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olup benzer konularla ilgili görünmektedir. Bu açıdan söz konusu iddiaları Allah'ın sıfatları, Kur'an ve ahiret şeklinde üç başlık altında ele almak mümkündür.

Ahmed b. Hanbel, eserinin başında ilme ve âlimlere güçlü vurgular yapmaktadır. "İlim adamları, Allah'ın kitabı hakkında haddi aşanların tahriflerini, yalancılarn iftiralarnı ve cahillerin tevillerini çürütüp ortadan kaldırırlar. Cahil, yalancı ve haddi aşan bu insanlar bidat sancağına kenetlenip fitne çıkarmışlardır. Bunlar Allah'ın kitabı hakkında ihtilaf eden, Allah'ın kitabına muhalif ve kitap hakkındaki muhalefet konusunda ittifak halinde bulunan kişilerdir. Onlara Allah'a karşı, Allah ve Allah'ın kitabı hakkında bilgisizce konuşuyorlar. Allah'ın kelâmındaki müteşâbihler üzerinde konuşurlar ve cahil insanları kendilerine benzetmek için kandırırlar. Saptırıcıların fitnesinden Allah'a sığınırız." (Ahmed b. Hanbel, 2020, 1529). Bu alıntıda dikkatimizi çeken husus, müellifin her ne kadar ilme vurgu yapmış olsa da ilimden ne anladığının müphemliği ve delâletinin açık olmadığıdır. Nitekim tarihsel din söylemlerini analiz eden Kutlu, Ahmed b. Hanbel'i gelenekçi-muhafazakâr din söyleminin tipik temsilcilerinden biri olarak takdim eder ve bu tür söylemin temel özelliği olarak metin merkezli dini bilgi üretmekten söz eder. "Hadis taraftarlarına göre, âsârın dışında kaynağından bağımsız hakikat yoktur. Dolayısıyla bütün hakikatlerin kaynağı Kur'an ve âsâr/hadislerdir. Tarihte ve günümüzde karşılaşılan bütün problemlerin çözümü ilk dönemde yaşanan dini-kültürel tecrübeden hareketle çözümlenmelidir. İlk üç asırdaki dini-kültürel tecrübeyi zamandan, mekândan ve tarihsel ortamdan bağımsız, mutlak ve değişmeyen evrensel gerçekler olarak algılayan bu yaklaşım, İslam'ın evrenselliğini bu dini-kültürel tecrübeye indirgemıştır." (Kutlu, 2016, 56).

Eserde dikkatimizi çeken önemli bir nokta te'vil konusuna mesafeli olmakla bilinen Ahmed b. Hanbel'in te'vili yerine göre kullanmış olmasıdır. Mesela muhaliflerin önce yedinci iddiasına yer verir: "Allah '...doğunun ve batının rabbi...'⁴, '...iki doğunun ve iki batının rabbi...'⁵ ve '...doğuların ve batıların rabbi...'⁶ şeklinde buyurmuştur. Zındıklar bu ayetlerdeki doğu ve batının farklı şekilde kullanılması sebebiyle şüpheye düştüler ve 'muhkem bir kelâmda Kur'an'da bu nasıl olur? dediler." Şimdi Ahmed b. Hanbel'in bu üç ayete nasıl te'vil yaptığını görelim: " '...doğunun ve batının rabbi...' ayetine gelince bu, gecenin ve gündüzün birbirine eşit olduğu günle ilgilidir. Allah bu günün doğuşuna ve batışına yemin etmektedir. '...iki doğunun ve iki batının rabbi...' ayetine gelince bu da yılın en kısa ve en uzun günleriyle ilgilidir. Allah yılın en kısa ve en uzun günlerinin ikisinin doğuşuna ve batışına yemin etmektedir. '...doğuların ve batıların rabbi...' ayeti ise yılın bütün günlerinin doğuşları ile batışlarını ifade

⁴ Suarâ, 26/28.

⁵ Rahmân, 55/17.

⁶ Meâric, 70/40.

etmektedir.”(Ahmed b. Hanbel, 2020, 34). Görüldüğü gibi yer yer te’vil⁷ mekanizmasını yazar da kullanmaktadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, kimi ayetlere yorum getirmeyi kendine meşru hak olarak gören yazar, katılmadığı kimi yorumlardan ötürü muhaliflerini tekfir edebilmektedir. Söz gelimi kendisine nispet edilen bir görüşe göre, Allah’a şirk koşmayan ve kibleye yönelip namaz kılan kimsenin tekfir edilemeyeceğini; diğer bir görüşe göre ise, Allah’ın sıfatları ve iman esaslarıyla ilgili konuların açıklanmasında Ehl-i sünnetten farklı yorumlar getiren bütün Ehl-i bidat fırkalarının tekfir edileceğini savunmuştur. (Koca, 2016, 34).

Sonuç olarak eser hakkında şunları söyleyebiliriz. İslam düşüncesinin önemli isimlerinden olan Ahmed b. Hanbel’in eserinin orijinal metni ve çevirisiyle okurların istifadesine sunulmuş olması gayet yararlı olmuştur. Tercüme olsa da sembol isimlerin eserlerini kendi teliflerinden okumak faydalıdır. İslam düşüncesi içerdiği tüm farklı unsurlarıyla, ekolleriyle ve yöntemleriyle oldukça zengin bir muhtevaya sahiptir. Kaldı ki bir zihniyeti doğru anlayabilmek için onun çağdaşı mesabesindeki diğer ekollerin müelliflerini de okumak gerekir. Bu düşünce geleneğimizin iç diyalektiğini anlamak adına gerekli bir adımdır. Bu nedenle düşünce geleneğimizdeki farklı ekollerin eserlerinin yayımlanması isabetlidir. Bu eserin ilim, akademi, düşünce ve kültür hayatımıza katkı sağlayacak bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. er-Reddu Ale’z-Zenâdıkâ ve’l-Cehmiyye. çev. Yunus Öztürk. ed. Mehmet Evkuran. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.

Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. Dinsel Söylemin Eleştirisi. çev. Fethi Ahmet Polat. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2002.

El-Câbirî, Muhammed Âbid. Arap-İslam Aklının Oluşumu. çev. İbrahim Akbaba. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.

Koca, Ferhat. İslam Düşüncesinde Selefilik Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Kutlu, Sönmez. Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri. Ankara: Otto Yayınları, 2016.

Topaloğlu, Bekir ve Çelebi, İlyas. Kelâm Terimleri Sözlüğü. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.

⁷ “Te’vil zihinsel ve istinbata dayalı bir çaba olduğundan bilen öznenin, bu çabada reddedilemeyecek veya görmezden gelinemeyecek bir rolü olduğu da son derece açıktır.” Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *Dinsel Söylemin Eleştirisi*, Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2002, s. 114. Ebû Zeyd te’vil ile telvini ayırmaktadır. Ona göre telvin, önyargılı okuma anlamına gelmektedir.